ГЛАСНИК 42

српског археолошког друштва 2026



Током 2021. и 2022. године Народни музеј Србије спровео је прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему, једне од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, која се због, специфичне структуре и положаја сврстава у тзв. водене градове. Први пут се помиње у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град. Током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурђа Бранковића. Откривене целине и покретни материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, праћеним великим пожаром у коме су урушене спратне конструкције куле са каљевим пећима. Унутар бедема утврђено је више нивоа коришћења и нивелација, као и то да – иако је Купиник изгубио значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске – живот овде није сасвим замро.

(Пећњаци из рушевинског слоја разарања тврђаве 1521. године; фото: Вељко Илић, Народни музеј Србије)

Емина Зечевић
Народни музеј Србије

In 2021 and 2022, the National Museum of Serbia conducted the first archaeological research at the fortress of Kupinik in Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, classified as a so-called water town due to its specific structure and position. It was first mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town. During the 15th century, it was granted to Serbian despots and nobles, and became the residence of the last despots from the Branković family, descendants of despot Đurađ Branković. Discovered units and mobile material are indicative of the period of life in the city during the reign of the Branković family, but not during the 14th century. Archaeological evidence confirmed historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, followed by a great fire in which tower floor constructions collapsed, with ceramic stoves. Within the ramparts, several usage levels and levelling activities were registered, showing that – even though Kupinik lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders – life here did not completely die out.

(Stove tiles from the fortress from the debris layer destroyed in 1521; photo: Veljko Ilić, National Museum of Serbia)

Emina Zečević
National Museum of Serbia

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 42 2026

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд
Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић--Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Интердисциплинарни центар за археологију и еволуцију људског понашања, Универзитет Алгарве, Фаро), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд
За издавача: Адам Црнобрња
Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић
Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић
Графички дизајн: Кристијан Релић
Штампа: BiroGraf, Београд

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)
ISSN 3009-3503 (Online)
УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade
Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Interdisciplinary Center for Archaeology and Evolution of Human Behaviour – ICArEHB, University of Algarve, Faro), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia
For publisher: Adam Crnobrnja
Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović
Proof reading (English): Jelena Vitezović
Graphical design: Kristijan Relić
Printed by: BiroGraf, Belgrade

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.
The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2026 Belgrade

САДРЖАЈ
CONTENTS

РАСПРАВЕ
STUDIES

Б. Трипковић, Д. Булић, К. Пенезић, Ј. Вуковић, А. Трипковић, Р. Шошић-Клинџић: Шанац у Обровчинама код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – истраживање и резултати 7

B. Tripković, D. Bulić, K. Penezić, J. Vuković, A. Tripković, R. Šošić-Klindžić: Šanac at Obrovčine in Dublje, an Obrovac-type of site – excavation and results ... 30

Ј. Коледин, А. Путица: Метал у метал, прича без краја: симболичке праксе, трансформације и третман металних предмета у оставама касног бронзаног доба 33

J. Koledin, A. Putica: Metal into metal, an endless story: symbolic practices, transformations, and treatment of metal objects in Late Bronze Age hoards 50

P. Milojević, D. Milošević Jović: The Early Iron Age horizon at the site of Kafilerija, near Ćuprija 59

П. Милојевић, Даница Милошевић Јовић: Хоризонт раног гвозденог доба са локалитета Кафилерија код Ћуприје 76

С. Ј. Крстић: Алтернативни приступ интерпретацијама импортованих посуда из кнежевских гробова: примена антрополошких модела коменсалног гостопримства 81

S. J. Krstić: An alternative approach to interpretations of imported vessels from princely graves: application of anthropological models of commensal politics 100

M. Dimitrijević, J. Whitehouse: Roman aqueducts north of the palace complex at Glac near ancient *Sirmium*. Results of archaeological surveys 101

М. Димитријевић, Ц. Вајтхаус: Римски водоводи северно од комплекса палате на Глацу код античког Сирмијума. Резултати археолошких рекогносцирања 138

Д. С. Радисављевић, М. Б. Миловановић: Црква Свете Петке на Грабовачком брду код Трстеника и археолошка топографија њеног окружења 141

D. S. Radisavljević, M. B. Milovanović: The Church of St. Petka on Grabovačko Brdo near Trstenik and the archaeological topography of its surroundings 172

А. Ђукић: Рудник гвожђа у селу Ба код Љига 175
A. Đukić: Iron mine in the village of Ba near Ljig 200

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА
EXCAVATIONS AND SURVEYS

P. Milojević, M. Muminović Božić, D. Matović: Prehistoric sites on the right side of the Beli Timok valley in the Knjaževac region 203

П. Милојевић, М. Муминовић Божић, Д. Матовић: Праисторијски локалитети на десној долинској страни Белог Тимока у књажевачком крају 229

Д. Милановић, М. Антонијевић, М. Селаковић: Архитектонски остаци и карактер баденског насеља у Кленку код Шапца: Заштитна археолошка истраживања 2021–2022. године 237

D. Milanović, M. Antonijević, M. Selaković: Architectural remains and character of the Baden settlement in Klenak, near Šabac: Protective archaeological research 2021–2022 269

Т. Станковић Пештерац: Резултати систематског ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ у Хртковцима 2008. године 271

T. Stanković Pešterac: Results of the systematic excavations of a Roman *villa rustica* at the site of Vranj in Hrtkovci in 2008 307

К. Дмитровић: Резултати археолошких истраживања на локалитету Двориште Музеја у Чачку 2024. године 309

K. Dmitrović: Results of archaeological excavations in the Courtyard of the National Museum Čačak in 2024 333

Е. Зечевић: Тврђава Купиник – резиденција сремских Бранковића у светлу првих археолошких истраживања 337

E. Zečević: The fortress of Kupinik – residence of the Branković family of Srem in the light of the first archaeological research 365

И. Кајтез, Т. Пушица: Средњовековни град Милешевац, прелиминарни резултати археолошких ископавања 2025. године 369

I. Kajtez, T. Pušica: Preliminary results of archaeological excavations of the medieval fortress of Mileševac in 2025 391

М. Васиљевић, М. Зековић: Археолошка истраживања средњовековне цркве – ротонде на локалитету Гувниште код Бача 2023. године 395

M. Vasiljević, M. Zeković: Archaeological research of the medieval church–rotunda at the site of Guvnište, near Bač, in 2023 420

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ
CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

E. Laflı: A Roman bronze statuette of Aphrodite Anadyomene from western Turkey 425

Е. Лафли: Римска бронзана статуета Афродите Анадиомене из западне Турске 435

М. Игњатовић: Бронзана укосница са главом у облику женског портрета из околине Старе Паланке, на Дунаву – контекстуална анализа 437

M. Ignjatović: Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts aus dem Gebiet von Stara Palanka an der Donau – Kontextanalyse 446

В. Вујадиновић, Ђ. Јеремић: : Опеке са жигом Друге делматске кохорте (*Cohors II milliaria Delmatarum*) из Чачка 449

V. Vujadinović, Đ. Jeremić: Bricks with the stamp of the Second Delmatian cohorts (*Cohors II milliaria Delmatarum*) from Čačak 461

ПРИКАЗИ
REVIEWS

К. Дмитровић: Критички осврт на докторску дисертацију „Археолошки локалитети као културно наслеђе и предмет истраживања. Наслеђе римског периода у урбаном ткиву Чачка" Марије Алексић Чеврљаковић 465

IN MEMORIAM

Звонимир Недељковић (1947–2026)
(Неда Мирковић Марић) 475

Жељко Јеж (1953–2026)
(Владимир Пецикоза) 479

ДОДАТАК
APPENDIX

Упутство ауторима 485
Guidelines for the authors 486

Уређивачка политика 487
Editorial policy 488

https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.10

РЕЗУЛТАТИ СИСТЕМАТСКОГ ИСКОПАВАЊА РИМСКЕ ВИЛЕ РУСТИКЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ ВРАЊ У ХРТКОВЦИМА 2008. ГОДИНЕ

Тијана Станковић Пештерац
Музеј Војводине Нови Сад
ORCID https://orcid.org/0009-0000-8181-7108

e-mail: tijana.pesterac@muzejvojvodine.org.rs

Оригинални научни рад
Примљено: 1. 5. 2026.
УДК: 904:72”652”(497.113)
Прихваћено: 28. 7. 2026.
902.2(497.113)”2008”

Апстракт: *У раду се презентују резултати систематско-заштитних археолошких ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ–Хртковци, спроведених 2008. године као део вишедеценијског истраживачког пројекта. Истраживања су обухватила сонду површине 106,68 м², у оквиру које су констатовани остаци раноримског викуса, виле рустике из 3–4. века, средњовековне некрополе, као и слојеви који припадају бронзаном и гвозденом добу. На основу анализе стратиграфије и покретног археолошког материјала издвојене су различите грађевинске фазе виле. Покретни археолошки материјал указује на доминацију римско-провинцијске керамике, уз присуство импортованих форми, али су присутни и други предмети свакодневне употребе – од стакла, метала и кости. У раду се посебна пажња посвећује неким од најрепрезентативнијих артефаката пронађених током кампање 2008. године, који су детаљније анализирани као кључни примери за сагледавање карактера археолошких налаза, њихове функционалне контекста, те ширег културног и економског значаја локалитета. Резултати указују на дуготрајан континуитет насељавања и комплексну стратиграфску слику локалитета, као и на значај његовог положаја у оквиру ширег археолошког пејзажа.*

Кључне речи: *локалитет Врањ–Хртковци; римска вила рустика (3–4. век); римски викус (1–2. век); средњовековна некропола (14–15. век); римска архитектура; покретни археолошки материјал; римско-провинцијска керамика; тера сигилата; предмети од стакла, кости и метала*

Увод

Систематско-заштитна археолошка ископавања виле рустике у селу Хртковци, реализована 2008. године, наставак су дугогодишњег пројекта чији почеци сежу у 1979. годину, када су током истраживања Гомолаве спроведена пробна сондажна истраживања на потесу Врањ, у непосред-

ној близини локалитета (Dautova Ruševljan 1980, 109–111). Археолошка истраживања на локалитету Врањ–Хртковци, која су обухватала ископавања и геофизичку проспекцију у два наврата, реализована су током више истраживачких кампања: 1979–1989, 1991, 1994. и 2004–2008. године[1]. До данас је објављен значајан број радова посвећених резултатима ових истраживања[2], као и монографија *Римски период у Хртковцима* (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Петроварадин, 2016) ауторке Велике Даутове Рушевљан.

Резултати истраживања 2008. године

Током септембра 2008. године, на парцели Анђелке Жегарац у Улици Вука Караџића 77, извршено је археолошко истраживање[3]. На једном делу ове парцеле већ су 2005. године откривени: просторија са хипокаустом, апсида на западној страни објекта, део спољног зида виле (зид I) итд. (Даутова Рушевљан 2008, 287). Током археолошких ископавања 2008. године истражена је сонда број 40/08, чија је основна површина од 100 м^2 допуњена проширењем димензија 1,5 x 4,45 м на југоисточној страни (сл. 1, 2).

Циљ је био да се прати пружање зидова откривених 2005, па је источни профил сонде 40/08 служио као наставак западног профила сонде 37/05 (сл. 3).

[1] Руководилац истраживања 1979–2007. била је Велика Даутова Рушевљан. Археолошка истраживања 2008. године Музеј Војводине реализовао је под руководством Тијане Станковић Пештерац, уз учешће археолога др Велике Даутове Рушевљан и мр Јована Коледина, археозоолога Светлане Блажић и студента археологије Љиљане Муждеке.

[2] Овде издвајамо: Dautova Ruševljan, V. 1980. Vranja, Hrtkovci – antičko naselje. *Arheološki pregled* 21: 109–113; Dautova Ruševljan, V. 1981. Rezultati sondažno-zaštitnih iskopavanja na lokalitetu Vranja kod Hrtkovaca u Sremu u 1979. godini. *Rad vojvođanskih muzeja* 27: 181–201; Dautova Ruševljan, V. 1985. Vranja, Hrtkovci – antičko naselje. *Arheološki pregled* 24: 110–114; Dautova Ruševljan V. 1986/87. Grobni nalazi sa Vranja i Gomolave. *Rad vojvođanskih muzeja* 31: 103–112; Dautova Ruševljan, V. 1987. Hrtkovci, Gomolava – keramička peć sa lokaliteta Vranj, *Arheološki pregled* 27: 90; Dautova Ruševljan, V. 1991. Sondažno-zaštitno iskopavanje na lokalitetu Vranj kod Hrtkovaca u Sremu 1980–1989. *Рад војводјанских музеја* 33: 41–62; Dautova Ruševljan, V. 1993. Zaštitno iskopavanje rimskog naselja u Hrtkovcima 1991. godine. *Rad vojvođanskih muzeja* 35: 53–70; Даутова Рушевљан, В. 1999–2000 а. Систематско-заштитна ископавања у Хртковцима. *Гласник Српског археолошког друштва* 15–16: 163–174; Даутова Рушевљан, В. 1990–2000 б. Villa rustica на локалитету Врањ у Хртковцима. *Рад војводјанских музеја* 41–42: 15–28; Dautova Ruševljan, V. 2004. Vila rustika u Hrtkovcima, Sistematsko-zaštitno iskopavanje, *Zbornik Matice srpske za klasične studije* 6: 171–173; Даутова Рушевљан, В. 2005 а. Систематско-заштитна ископавања виле рустике у Хртковцима 2004. године. *Гласник Српског археолошког друштва* 21: 239–249; Даутова Рушевљан, В. 2008. Систематско-заштитна ископавања на локалитету Врањ у Хртковцима 2005–2006. године. *Гласник Српског археолошког друштва* 24: 287–312.

[3] Улица Вука Караџића у ранијој литератури помиње се под називом Иве Лоле Рибара.



Сл. 1. Резултати истраживања 2008.

Fig. 1. Results of the research conducted in 2008

Вила рустика на овом локалитету датована је у 3. и 4. век. Њена очуваност није на задовољавајућем нивоу – углавном су сачувани темељи, и то у различитој висини, док се отисци зидних опека могу уочити само на појединим местима. У археолошком слоју налазе се углавном фрагментоване зидне опеке.

Испод темеља виле рустике, на локалитету Врањ[4], налазе и остаци раноримског насеља из 1. и 2. века (*vicus*) (Dautova Ruševljan 2015, 15). Археолошка истраживања у Срему (југоисточни део Доње Паноније), показала су да су се рана римска насеља из 1. и 2. века налазила на истом месту на којем ће касније, током 3. и 4. века, бити подизани пољопривредни комплекси – виле рустике. Поред примера из Хртковаца, слични случајеви забележени су у долини Думбовачког потока на потесу Марин до у Беочину (*Ager vici Josista*) (Ilić 2020, 73; Đorđević 2007, 17, 63, 66–67), у Шашинцима на локалитету Кудош и др. (Ilić 2020, 73; Đorđević 2007, 36–37).

[4] Остаци раноримског насеља откривени су на вишеслојном локалитету Гомолава, затим на оближњем потесу Крчевине, као и са обе стране Улице Вука Караџића. Приликом вишегодишњих истраживања у Хртковцима истражени су остаци објеката, нагорелих житарица, пећи за печење керамике, различите јаме, богат керамички и други инвентар, који заједно са налазима новца Августа и Агрипе из 1. и 2. века потврђују постојање насеља из овог периода (Dautova Ruševljan 2015, 15; Даутова Рушевљан 2005 а).

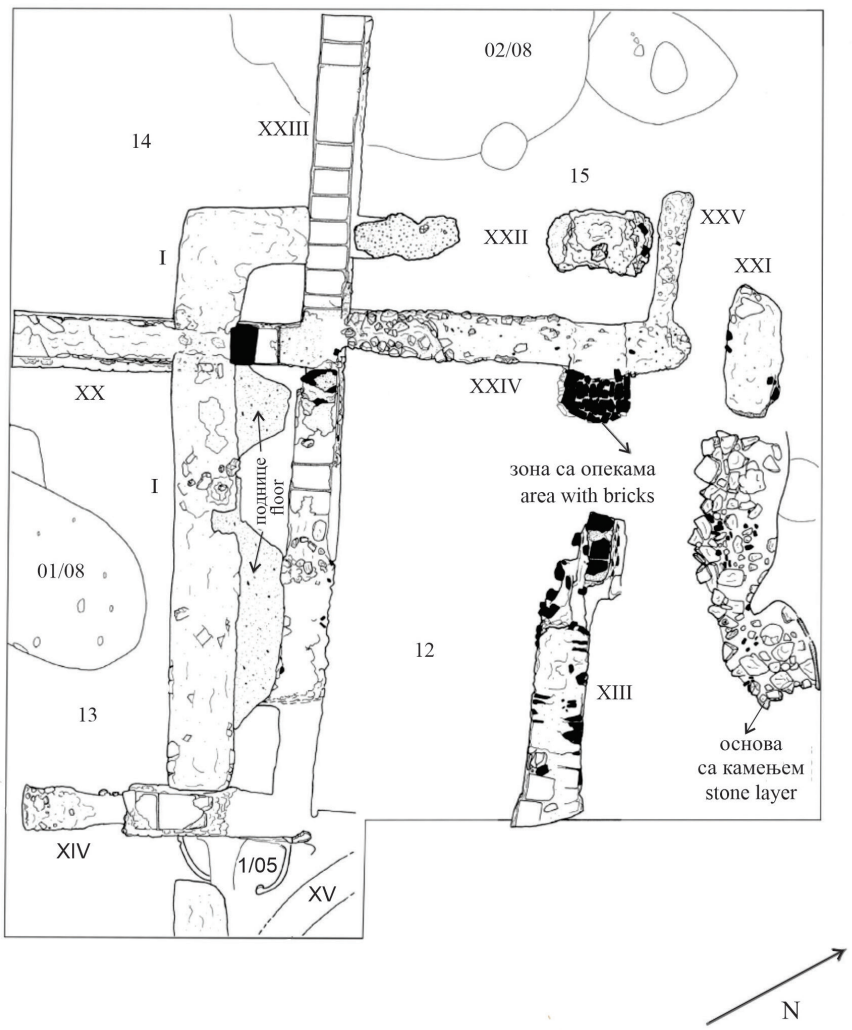

Сл. 2. Скица зидова (означени римским бројевима XV–XXV), просторија (означене арапским бројевима 12–15), јама (01/08 и 02/08) и пећи (01/05)

Fig. 2. Sketch of the walls (marked with Roman numerals XV–XXV), rooms (marked with Arabic numerals 12–15), pits (01/08 and 02/08), and the kiln (01/05)

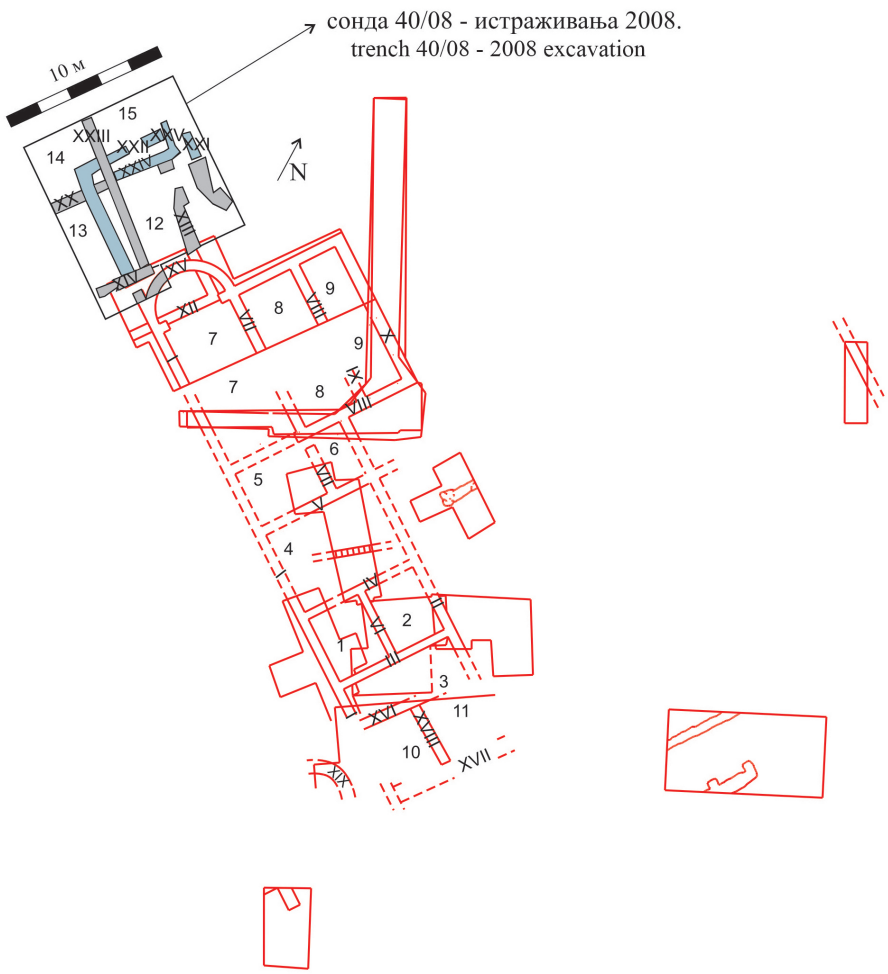

Сл. 3. План виле рустике у Хртковцима са назначеном површином ископавања 2008. године (старија фаза: зидови XIII, XIV, XV, XX, XXIII, зона са ломљеном опеком – сиво; млађа фаза: зидови I, XXI, XXII, XXIV – плаво)

Fig. 3. Plan of the *villa rustica* in Hrtkovci showing the area excavated in 2008 (earlier phase: walls XIII, XIV, XV, XX, XXIII, area with broken bricks – grey; later phase: walls I, XXI, XXII, XXIV – blue)

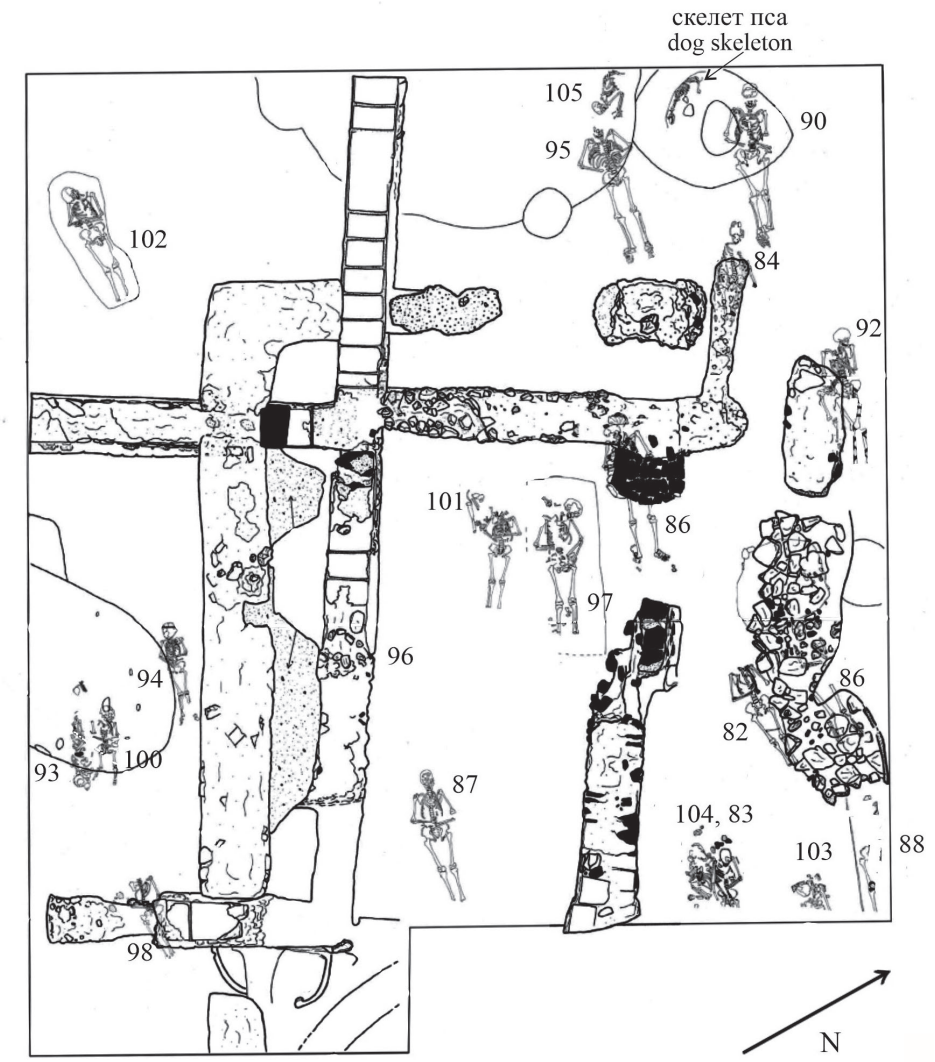

Сл. 4. Положај истражених гробова (гробови су означени арапским бројевима)
Fig. 4. Position of the excavated graves (graves are marked with Arabic numerals)

Током 2008. године истражено је укупно 25 гробова (бр. 82–105) (сл. 4), при чему гроб бр. 105, оријентације исток–запад, са покојником у згрченом положају на десном боку и главом окренутом ка истоку, који од карлице улази у западни профил, припада раном гвозденом добу.

На основу спорадичних налаза уломака керамике у археолошком слоју претпоставило се да се ради о гробу босутске културе. Јама гроба пре-

лазила је границе сонде, па је скелет било могуће истражити само делимично – пети лумбални пршљен, кости карлице и кости доњих екстремитета остали су у профилу сонде (Zofmann 2012, 93). Поред људских костију пронађен је мањи фрагмент бронзане жице у облику карике, који се услед корозије распао. Ниједан други прилог који би омогућио тачније датовање гроба није пронађен, али треба имати у виду да из Хртковаца такође потиче масовна гробница босутске културе, пронађена на локалитету Гомолава, у непосредној близини локалитета Врањ (Zofmann 1997; Koledin 2019, 158–159).

Током 14. и 15. века у остатке виле укопавани су гробови који су припадали већој средњовековној некрополи датованој на основу малобројних гробних прилога, попут једне у целости очуване стаклене боце и бронзаних наушница (Даутова Рушевљан 2008, 287, 291, 304). Стаклена боца припада типу биконичних боца, за коју директну аналогију проналазимо на средњовековној некрополи у Винчи (Marjanović-Vujović, 1979, 213). Укопавање гробова у средњем веку допринело је уништењу зидова виле, али је у највећој мери њену девастацију изазвала пољопривредна делатност која се континуирано одвија на обрадивим површинама испод којих се налази. Поред тога, мештани су током времена уклањали делове зидова, будући да су им представљали препреку у обради земљишта.

У средњовековној некрополи сви покојници сахрањени су у гробовима оријентисаним у правцу запад–исток. Гробови су углавном откривени без гробних прилога и других налаза. У гробу 104 пронађена је гвоздена полукружна прећица – део појаса. Након уклањања костију, у дну је откривена подлога од ломљеног камена, величине 35 x 90 цм (сл. 5). Може се закључити да је ова подлога намерно израђена како би се, приликом сахране, на њу поставио скелет.

Укупно је пронађено осам дечјих гробова, углавном у девастираном стању. Антрополошку анализу скелетних остатака извршила је др Жужана Цофман. Према њеном извештају, у 25 гробова забележено је девет мушких и осам женских покојника, док у осам случајева пол није могао бити утврђен (бебе и деца). У гробу 82 откривена су два скелета – један женски и један неидентификован. У гробу 105 из гвозденог доба сахрањена је млада жена (сл. 6), која је преминула у доби између 23. и 29. године живота, вероватно од последица озледе главе видљиве на кранијуму (Zofmann 2012, 93, 94).

Ископавањем остатака виле рустике из 3. и 4. века утврђено је постојање више фаза њене изградње. Иако су у највећој мери очувани само темељи зидова или њихови доњи делови, они су од самог почетка истраживања евидентирани као „зидови" и означени римским бројевима. Током кампање



Сл. 5. Зид XIII, фрагментовани питос *in situ*, основа гроба 104
Fig. 5. Wall XIII, fragmented *pithos in situ*, base of grave 104



Сл. 6. Гроб бр. 105
Fig. 6. Grave no. 105

2008. године истражени су зидови XIII (у правцу исток–запад), XX (север–југ), XXIII (исток–запад), XXIV (север–југ), I (исток–запад), XXII (север–југ), XXV (исток–запад) и једна површина под ознаком XXI (север–југ). У југоисточном проширењу нађени су зид XIV, део зида I и део апсиде (зид XV), као и пећ (1/05), који су делимично били предмет археолошког истраживања већ 2005. године (сонда 37/05). Те године, пећ је очишћена до нивоа пода (Даутова Рушевљан 2008, 290), док је 2008. завршено њено чишћење – онолико колико је то било могуће, с обзиром на то да се њен западни део налази испод темеља зида XIV (сл. 7). Пећ је позиционирана између западног профила очуваног дела зида I и источног профила зида XIV, има неправилан кружни облик (димензије 1 x 0,7 м) и делимично очувану калоту (Даутова Рушевљан 2008, 290). Релативна дубина пећи у односу на површину терена износи 2,1 м. Израђена је од глине, која је потом запечена. С обзиром на то да се налази испод темеља виле (дно се налази на релативној дубини од 53 цм испод темеља зида XIV), можемо претпоставити да припада викусу из 1–2. века. У источном темељу зида XIV уочена су два нивоа поднице пећи (дебљине 8 цм и 6,5 цм), па се може претпоставити да је пећ имала најмање две фазе коришћења, током којих је обнављана или преправљана. У ранијој литератури наводи се да су испод темеља зида I констатовани остаци поднице пећи у слоју раноримског насеља (Даутова Рушевљан 1999–2000 б, 17).



Сл. 7. Пећ 1/05
Fig. 7. Oven 1/05

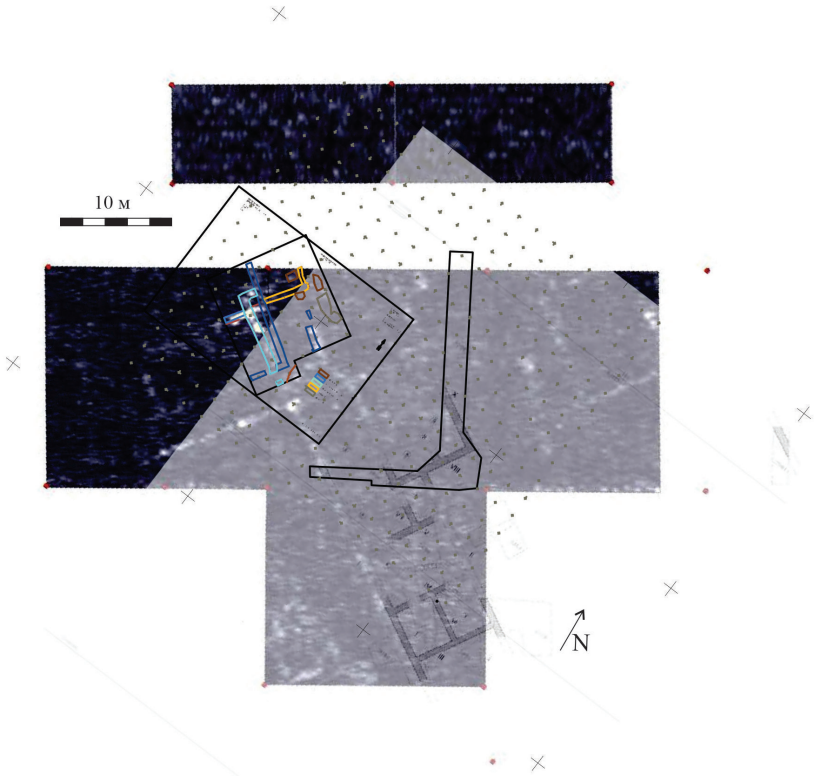

Сл. 8. Резултати геофизичке проспекције
Fig. 8. Results of the geophysical prospection

Претпоставља се да су зид XXIII, на јужној страни сонде 40/08, и зид XIII, на североисточној страни сонде, заједно формирали једну просторију, означену бројем 12. Ова претпоставка заснива се пре свега на њиховом начину градње и релативној дубини, што указује на то да припадају истој грађевинској фази. У југозападном делу сонде, зидови XXIII (северно) и XX (источно) затварају просторију 14; у југоисточном делу сонде, претпостављено је да зидови XX, XXIII и XIV затварају једну просторију означену бројем 13; у северозападном делу сонде, простор северно од зида XXIII означен је као просторија 15. На основу геофизичке проспекције коју је спровео тим Центра за нове технологије Виминацијум д. о. о. Београд (Владимир и Јелена Милетић) 2008. године, може се закључити да се зидови XX и XIV настављају према југозападу, пратећи пад терена (према потоку Врањ), те да је просторија 13 са те југозападне стране затворена са до сада неистраженим зидом (сл. 8).



Сл. 9. Профил темеља зида XXIII

Fig. 9. Profile of the foundations of wall XXIII

Вила рустика датована је у 3. и 4. век и током два века била изложена многим преградњама и доградњама. Зидови XIII, XIV, XX и XXIII, те просторије које они формирају, 12–14, припадају старијој грађевинској фази (вероватно с почетка 3. века) и углавном су очувани само у темељима, солидно грађеним од ломљеног камена и малтера. У случају зида XXIII, сачуван је цео ред отисака од опека димензија 48 x 28 цм, које су биле везане малтером доброг квалитета (сл. 9).

Темељ зида XX очуван је у ширини од 45–50 цм и висини 60–70 цм. Приметна је квалитетна градња темеља (сл. 10) од неколико слојева ломљеног камена и кречног малтера. Зид је очуван само у доњем делу и грађен је од опеке, камена и малтера. Уз северну ивицу темеља зида I, испод којег иде темељ зида XX, очувана је једна опека димензија 28 x 45 цм, дебљине 8 цм. Дебљина малтера између опека износила је 2 цм.

Темељ зида XIII има нешто другачију конструкцију: солидно је грађен, састављен од косо постављених ломљених опека различите величине, између којих се налази песак (два реда су постављена у виду рибље кости, а остало је испуна од ломљене опеке). Преко њих належе слој ломљеног камена мањих димензија. Његова црвенкаста боја вероватно потиче од ситно



Сл. 10. Темељ зида XX

Fig. 10. Foundations of wall XX

дробљене керамике. У неким деловима темеља зида XIII испод слоја са опекама, у самој основи налази се слој црвенкастог малтера, дебљине око 6 цм. Приликом ископавања 2005. године закључено је да се испод темеља апсиде – зид XV, као и темеља зида XIII унутар апсиде, налази слој хидрауличног малтера дебљине 8 цм, који је тада идентификован као слој нивелације (Даутова Рушевљан 2008, 289). Слој који је евидентиран приликом ископавања 2008. може се сматрати делом ове нивелације. Потребно је напоменути да се термин „хидраулични малтер" у овом контексту користи без претходно спроведених лабораторијских анализа, које иначе обухватају читав спектар деструктивних и недеструктивних испитивања овог материјала (Vučetić i Ranogajec 2022, 9). Под хидрауличним малтерима подразумевају се они малтери који садрже природни пуцолански агрегат – материјал вулканског порекла (пловућац, туф, фрагменти лаве и сл.). У римско време састав малтера није био стандардизован и зависио је од доступности сировинских материјала, техника мешања и контекста употребе (спојеви зидова, темељи, поднице, и сл.) (Dilaria and Secco 2022, 113). Као алтернатива или допуна пуцолани, у древним римским малтерима потврђена је и употреба дробљених керамичких фрагмената као агрегата (Medeghini et al. 2024). Када је у



Сл. 11. Крчаг *in situ*
Fig. 11. Jug *in situ*

питању вила у Хртковцима, можемо претпоставити да се ради о малтеру у чијем саставу се налази дробљени керамички материјал. С обзиром на геолошки састав терена (Nikolić 1990), римским градитељима у Доњој Панонији такође су могли бити доступни седименти настали вулканском активношћу. Стога, пре него што се изведу научно засновани закључци, потребно је извршити детаљну анализу узорака малтера из виле рустике у Хртковцима.

Зид XIII веома је урушен и прекида се у једном делу према западу, а потом наставља померен према северу, што је вероватно последица бројних процеса формирања налазишта. Уз његов северни профил, откривена је доња половина питоса танких зидова (VIII откопни слој) (сл. 5). Датован је у 1–2. век, као и већи поломљени крчаг са две дршке, пронађен такође испод темеља виле (сл. 11, 18).

У току ископавања 2008. године истражени су темељи зидова из млађе фазе градње, нпр. темељ зида I, XXI, XXII и XXIV. Зид I скреће и долази до зида XXIII, од којег на овом месту почиње зид број XXII, на западној страни сонде. Ширина темеља зида I износи 83 цм. Будући да је шири од осталих, приликом ранијих ископавања претпостављено је да је реч о



Сл. 12. Основа малтерске поднице

Fig. 12. Base of a mortar floor

спољном зиду виле рустике, из њене друге фазе градње. Темељ је грађен од ломљеног камена и кречног малтера и има очувану дебљину од 30 цм. Уз овај зид истражена је и црвенкаста подница (сл. 12), дебљине око 2,5 цм, израђена од малтера, у којем су уочљиви ситни фрагменти керамике. Она очигледно припада истој фази градње као и зид I. У оквиру поднице пронађено је неколико опека у облику квадра (приближних димензија 8 x 4 x 2–2,5 цм), од којих су поједине затечене *in situ*. Током вишегодишњих ископавања, из шута је издвојен велики број оваквих подних плочица, које данас чине студијску збирку Музеја Војводине. За зид XXIV (очуван само у темељу дебљине 25–30 цм од ситног ломљеног камена и кречног малтера) претпоставља се да припада међуфази и могао је бити део неке преградње. У северном делу, овај зид се под правим углом спаја са веома девастираним темељима зида XXV, правца исток–запад, а његов траг видљив је у западном профилу сонде и поремећен копањем једног од средњовековних гробова.

Такође, уз источни профил, испод темеља зида XXIV, откривена је зона квадратног облика са сложеним ломљеним опекама, димензија 80 x 54 цм (сл. 13). Између опека је песак, а у њиховој основи ломљени камен везан малтером. За сада није јасно чему је ова конструкција служила.



Сл. 13. Зона са ломљеним опекама

Fig. 13. Area with broken bricks

Истражена је и површина полукружног облика (сл. 14), ширине 30–60 цм, на североисточној страни, уз сам профил сонде, састављена од једног реда послаганог необрађеног камена, понегде везаног малтером дебљине око 3 цм. Изнад овог слоја камена је површина са траговима гарежи, која лежи преко беличасте малтерске поднице дебљине око 3 цм, чији се остаци уочавају у северном профилу. Ова зона би могла представљати део другог објекта који се пружа ка северу, а који је овим ископавањем захваћен само делимично. Иако су геофизичка испитивања обухватила и део ове површине, тешко је извести било какав закључак јер су зидови виле, који се налазе северно и североисточно, веома девастирани и стога слабо детектовани. У том правцу даље се настављају куће, дворишта, баште и други простори, а потом Улица Вука Караџића.

Западно од поменуте површине, истражена је зона малтера, неколико фрагмената опека и ломљеног камена, са ситним фрагментима фресака, који показују трагове жуте боје – зид XXI. У простору између зида XIII и површине са камењем у три откопна слоја (VIII–X) пронађен је велики број фрагмената римско-провинцијске керамике, целих посуда у деловима, значајна количина гарежи и пепела итд.



Сл. 14. Површина са послаганим каменом

Fig. 14. Surface with arranged stones

Из римског периода истражена је једна овална отпадна јама (сл. 15), која се налази западно од површине XXI. Јама делимично продире у северни профил сонде и достиже релативну дубину од 70 цм. Пречник јаме у правцу исток–запад износи 130 цм, а у правцу север–југ 97 цм. У њој је пронађена значајна количина фрагмената римско-провинцијске керамике, као и другог отпада, углавном грађевинског материјала, укључујући фрагменте опека, подних плочица, малтера, гарежи и пепела. Такође, у јами су нађени остаци животињских костију, делови коњске опреме од гвожђа (жвале), фрагменти стакла и други предмети.

У просторији 13 откривена је и у целости истражена јама 1/08 већих димензија, која је садржала мањи број фрагмената римско-провинцијске керамике и велики број фрагмената керамике из старијег гвозденог доба, животињских костију, љуштура пужева, пршљенака, кремених алатки, један фрагмент гвожђа и др. Такође, откривене су још две јаме – 2/08 и 3/08, али су због недостатка времена тек делимично истражене. Вероватно потичу из истог периода. Јама 2/08, која захвата део просторије 14, иде испод темеља зида XXIII и северно од њега (просторија 15). У њој је, поред уобичајених фрагмената различитих типова керамике старијег гвозденог доба, пронађе-



Сл. 15. Јама из римског периода

Fig. 15. Roman-period pit

но и неколико фрагмената бронзанодобне керамике, као и поменути скелет (гроб 105). Јама 3/08 кружног је облика и налази се северно од јаме 2/08, а поред сличног садржаја као и друге две јаме, у њеном јужном профилу откривен је скелет пса, положен на десни бок, оријентације исток–запад.

Анализа покретног археолошког материјала

Током дугогодишњих археолошких истраживања на локалитету Врањ пронађена је велика количина покретног археолошког материјала. Будући да су истраживања рађена у организацији Музеја Војводине, комплетан материјал смештен је у овој установи и у великој мери је публикован (Dautova Ruševljan 1991; Dautova Ruševljan 1993; Даутова Рушевљан 1999–2000 а; Даутова Рушевљан 1990–2000 б; Даутова Рушевљан 2005 а; Dautova Ruševljan 2005 b; Даутова Рушевљан 2008; Dautova Ruševljan 2016). Састоји се од уобичајеног асортимана предмета које су становници ранориманског викуса, а касније и виле рустике, користили у свакодневном животу. Најбројније су керамичке посуде, знатно мање има стаклених, а ту су такође керамичке лампе, фибуле, коштани материјал – игле за шивење и укоснице, керамички пршљенци, кључеви и браве, клинови и кламфе, те

различите металне алатке итд. (Рушевљан 2016). Керамички материјал се састоји од локалних и импортованих производа. Локална римско-провинцијска производња започела је средином 1. века, али је текла паралелно са латенском, која је на овим просторима у време римских освајања већ била добро развијена (Brukner 1981; Dautova Ruševljan i Brukner 1992; Jovanović 2009; Рушевљан 2016). Римске посуде са овог локалитета прате развој керамичке производње од 1. до 4. века и обухватају различите облике здела, лонаца, крчага и других посуда са дршкама, питоса, амфора, траоница, цедиљки, поклопаца, тзв. кадионица итд. (Рушевљан 2016, 47).

На основу анализе теренског инвентара добијеног приликом археолошког ископавања 2008, могуће је извести неколико закључака. У укупном броју од 339 инвентарских јединица доминира римски материјал од 1. до 4. века – у највећој мери керамика, док мањи део чине предмети од стакла, метала (новчићи, клинови, кламфе, делови коњске опреме и др.)[5] и кости (игле, игле за шивење и укоснице). Посебно су значајни фрагменти зидног малтера са фреско-декорацијом (38 фрагмената), који сведоче о постојању унутрашњих декоративних површина, што је потрђено и приликом ранијих истраживања (Dautova Ruševljan 2016, 25, 31).

С обзиром на постојање стратиграфских јединица из бронзаног и старијег гвозденог доба, не изненађује чињеница да је у покретном материјалу такође констатовано 37 предмета од керамике, кости (једна псалија), па и од метала који се могу приписати поменутим праисторијским периодима. Од камених предмета заступљене су неолитске алатке – седам окресаних и две глачане, што такође потврђује вишеслојни карактер локалитета и дуготрајну употребу на овом простору у близини локалитета Гомолава.

На средњовековној некрополи на локалитету Врањ у овој кампањи није било гробних прилога, а у гробу 104 пронађена је једна веома кородирана прећица.

Керамички материјал показује јасну доминацију римског хоризонта, који чини око 83% укупне керамике. Најбројнију категорију чине зделе са 66 примерака, затим следе лонци (27), крчази (17), тањири (16), поклопци (11), пехари (осам), питоси (пет), лончићи (четири), амфоре (три), шоље (две) и

[5] Приликом анализе археолошких артефаката од метала потребно је имати у виду да су археолошки локалитети у Србији у значајној мери угрожени деловањем тзв. дивљих копача, опремљених метал-детекторима, након чега се њихови налази појављују на нелегалном тржишту антиквитета (Црнобрња 2025). Ова појава забележена је и на простору Срема, где су бројни археолошки локалитети изложени неконтролисаним и противзаконитим ископавањима. Таква ситуација је и на локалитету Врањ у Хртковцима, што је потврђено и приликом теренских истраживања.

две посуде типа ојнохое. За 19 фрагмената тип посуде није било могуће прецизно одредити. Најзаступљенији облици су зделе и лонци, што указује на доминацију кухињског и трпезног посуђа у свакодневној употреби.

Керамички материјал

Тера сиīилаīа

Фина стона керамика представљена је мањим бројем налаза тера сигилате (осам) и тера нигре (седам), што представља уобичајену појаву на римско-провинцијским локалитетима, где у структури керамичког материјала доминира локална употребна керамика, док увозно стоно посуђе чини знатно мањи део. Од осам комада тера сигилате, четири су идентификована као типови Драгендорф 37 (два), Драгендорф 33 и 35. У кампањи 2008. године издваја се здела типа Драгендорф 35 (Dragendorff 1895, Taff. 2), инв. број Н 1615. У питању је класична форма тера сигилате са хемисферичним или благо конвексним телом, која је често украшена вегетабилним листоликим мотивима – у техници барботина, на хоризонтално извученом и благо заобљеном ободу. Посуда је могла да служи за пиће или послуживање хране. Производња здела типа Драгендорф 35 почела је у радионици Ла Грофенсенк, а потом је у периоду од Веспазијана до Трајана израђивана у североиталским центрима. У радионици Лезу и источногалским центрима производња траје до краја 2, а у Рајнцаберну до почетка 3. века. У периоду од почетка 2. до средине 3. века, заједно са тањирима типа Драгендорф 36, ова форма је у више варијанти израђивана и у локалним радионицама (Nikolić Đorđević 2000, 57)[6]. Барботин украс везује се за период од друге половине 1. века до средине 2. века (Dragendorff 1895, 118; Brukner 1981; Kuzmovà 2019; Nikolić, Raičković Savić and Mitić 2023). На старим арентинским облицима ова декорација се не појављује све до друге половине 1. века, када галска сигилата у рајнском подручују постепено замењује италијанску, и то искључиво на облицима Драгендорф 35, 36, 39, 42, 44, 45, 50–55 (Dragendorff 1895, 118). Чини се да је уметнички развој поменутог украса настао под утицајем стакларске технике, која је, у царском периоду у Галији, била у пуном про-

[6] Познат је утицај галске тера сигилате на панонску керамику са сјајним премазом. Један од најзначајнијих облика је Драгендорф 36, који се разликује од форме Драгендорф 35, по томе што се ради о тањиру ширег пречника и мање дубине (Dragendorff 1895, Taff. 2). Ова два типа неретко се мешају, а нарочито их је тешко разликовати уколико се ради о малим уломцима посуда. Локални грнчари преферирали су дубље зделе са хоризонталним ободом сличне галским прототиповима који су били уобичајени у 2. веку (Fényes 2003; Krajšek and Žerjal 2022, 164; Berger-Pavić 2022, 129). Зделе рађене по узору на тип Драг. 35 и 36 познате су из Сирмијума (Brukner 1971 b, 33; Davidović 2022, 186), али и из Виминацијума – две са мотивом листа на ободу и на унутрашњој страни дна посуде (Богдановић 2017, 268, 269).



Сл. 16. Посуда типа Драгендорф 35
Fig. 16. Bowl belonging to type Dragendorff 35

цвату. Ова претпоставка најбоље објашњава облик листова у орнаментима: широка површина листа могла је настати од растопљених стаклених грудвица, док је дуга, танка, закривљена стабљика изведена из стакленог влакна (Dragendorff 1895, 121).

Појединачни археолошки налази познати из доступне литературе упућују на то да је овај тип посуде импортован у различите римске провинције: Хиспанију – *Hispalis* (Arnold and Vargas 2021, 185), Германију – *Villa Maasbracht* (Van den Brick 2019, 41), Норикум – *Celeia* (Krajšek and Žerjal 2022, 169), Далмацију – *Nedinum* (Konestra, Glavaš and Ugarković 2022, 102), Панонију – *Brigetio* (Fényes 2003, 156, 159), *Sirmium* (Davidović 2022, 185), Мезију – Варбовски ливади и Велико Тарново (Dimitrov Ivanov 2022, 143–145), *Viminacium* (Nikolić, Raičković Savić and Mitić 2023, 16, 42) итд.

Пречник дна делимично очуване посуде типа Драгендорф 35 из Хртковаца износи 5,9 цм, пречник обода 13,8 цм, док је висина 4,9 цм (сл. 16). На хоризонталном разгрнутом ободу налази се мотив цвета у форми пупољка са два извијена танка листа. Мотив се понавља више пута, а између сваког наредног налазе се мања кружна испупчења која формирају испрекидано Х. Посуда има конично тело и прстенасту стопу, што је уобичајен облик за овај тип јужногалске производње, типичан за 1. и 2. век.

Фрагмент сличне посуде са мотивом у облику листа пронађен је на локалитету Врањ и 2005–2006. године (Рушевљан 2008, 293, 295, сл. 2/1). Ранија ископавања овог локалитета такође су открила фрагменте посуда

типа Драг. 35/36 (Dautova Ruševljan 2005 b, 403, pl. III/1), који су датовани у време од Клаудија до Веспазијана (Dautova Ruševljan 2016, 49).

Раноцарске зделице – керамика танких зидова

Керамика танких зидова присутна је у покретном материјалу и са ископавања 2008. године у Хртковцима. Ради се о посудама фине израде од пречишћене глине, изузетно танких зидова, дебљине од 0,5 до 5 мм, које су пре свега коришћене за пиће (Montana et al. 2003, 375; Ožanić Roguljić 2007, 173). Њихова производња била је актуелна у време касне републике и раног Римског царства. Први центри налазили су се у централној Италији, касније у долини реке По, затим и у Кампанији, на јадранској обали, Сицилији, средишњем делу јужне Француске, Бетици, Лузитанији и Панонији (Montana et al. 2003, 376; Ožanić Roguljić 2007, 173). Ова врста посуда израђивана је на грнчарском точку или обликовањем у калупима. Могле су бити без украса или декорисане различитим техникама: израдом рељефних мотива техником *à la barbotine*, канеловањем, украшавањем ваљком, урезивањем, аплицирањем, утискивањем, те наношењем танког слоја финог песка на унутрашњу површину (Montana et al. 2003, 375; Ožanić Roguljić 2007, 173; Filipović i Crnković 2014, 102; Ruševljan 2016, 51). Међу мотивима доминирају линије, запете, брадавице, лунете, гирланде, вегетабилни мотиви и сл. (Vikić-Belančić 1968, 511; Brukner b 1971 b, 37; Filipović i Crnković 2014, 102; Ruševljan 2016, 51).

Увоз североиталске робе у Доњу Панонију почиње у јулијевско-клаудијевском периоду (Brukner 1981, 19; Zabehlicky-Scheffeneger 1988, 227–229; Vikić-Belančić 1968, 511). Од 1. века тера сигилата и керамика танких зидова увозе се као веома квалитетна и тражена роба (Ožanić Roguljić 2007, 173; Vikić-Belančić 1968, 511). Кључну улогу као посредник у овом увозу имала је Аквилеја (Vikić-Belančić 1962/1963, 90; Zabehlicky-Scheffeneger 1988, 235; Ožanić Roguljić 2007, 174), а замајац трговини давала је војска са којом су на новоосвојене просторе стизали цели грнчарски уређаји праћени мајсторима керамичарима и трговцима (Vikić-Belančić 1968, 510)[7]. Налази керамике танких зидова значајни су за проучавање почетака романизације Панонije почетком 1. века. Појава ове керамике у војним логорима и раним насељима средином 1. века временски се поклапа са употребом домородачке керамике (Vikić-Belančić 1968, 510; Brukner 1971 b, 32; Brukner 1981, 37; Брукнер, Даутова Рушевљан и Милошевић 1987, 35, 38; Iskra-Janošić 2001, 57). Од средине 2. века почиње масовна, локална производња посуда танких зидова, са цр-

[7] Трговачки путеви водили су од Аквилеје, дуж Јадранске обале, Дунавом, Дравом и Савом, док су главне испоруке ишле према Сисцији и Сирмијуму (Zabehlicky-Scheffeneger 1988, 229, 235).



Сл. 17. Посуде танких зидова
Fig. 17. Thin-walled pottery

венкастим премазом (Vikić-Belančić 1968, 511; Brukner 1971 a, 106). Као могући радионички центри наводе се Петовио, Емона, Гомолава, а најраније Сирмијум (Brukner 1981, 36; Plesničar-Gec 1990, 149; Ruševljan 1991, 43; Ruševljan 2016, 51; Šuljug and Filipović, 2018, 653). Површина је мат или углачана, украшена различитим техникама. У панонским насељима јављају се у великом броју и производе у периоду од касноавгустовског доба до почетка 2. века (Ruševljan 2016, 51; Vikić-Belančić 1967, 30; Brukner 1992, 26).

Налази овог типа керамике срећу се на различитим локалитетима на простору Доње Паноније – у Цибалама (Ožanić Roguljić 2007), Мурси, где се током 2–3. века, производе неки од нових облика керамике танких зидова (Šuljug and Filipović 2018, 653; Filipović i Crnković 2014), Сирмијуму (Брукнер, Даутова Рушевљан и Милошевић 1987, 73, Т. 23/1–17) и другде.

На локалитету Гомолава раноцарске зделице пронађене су још у првим ископавањима (Brukner 1971 a, 116, Т. VIII/1, 2). Будући да је Сирмијум био једна од локација на којој је била заступљена производња раноцарских зделица (Šuljug and Filipović 2018, 653), разумљиво је што су пронађени и у Хртковцима, удаљеним двадесетак километара од античког Сирмијума. На локалитету Врањ, откривена је већа количина зделица у депонији поред керамичке пећи и јаме (Dautova Ruševljan 1991, 42, Т. II/2–12; Dautova Ruševljan 2016, 51). Приликом археолошких истраживања 1997. истражена

је отпадна јама, са остацима шута од урушених пећи за керамичку производњу и уломцима керамичких посуда. Овде су међу налазима и зделице танких зидова са премазом металног сјаја, те аплицираним листовима и зарезима изведеним точкићем које се датују од Клаудија до почетка 2. века (Даутова Рушевљан 1999–2000, 165, Т. III/1–6; Dautova Ruševljan 2016, 51). Ови производи резултат су локалне производње (Dautova Ruševljan 1991, 43, Т. 2/9–12; Dautova Ruševljan 2016, 51). Током археолошких ископавања 2008. године пронађено је више фрагмената посуда танких зидова, међу којима се издвајају примерци Н 1629, 1631, 1685, 1687, 1686 и 1630 (сл. 17). Израђени су од црвено печене глине, украшени геометријским мотивима изведеним точкићем и премазани наранџастом или смеђом превлаком.

Други керамички предмети

Велики крчаг са две дршке (Н 1617) откривен је испод темеља зида XIII, те је очигледно да припада римском викусу (сл. 11). Израђен је од црвено печене глине, релативно је танких зидова, са хоризонталним заобљеним ободом, испод којег су три плитко урезане линије (сл. 18). Трбух му је вре-



Сл. 18. Крчаг са две дршке

Fig. 18. Jug with two handles



Сл. 19. Биконична здела
Fig. 19. Biconical bowl

танаст, дно прстенасто, врат цилиндричан, од којег полазе две дршке овалног пресека. С обзиром на то да су сачувани готово сви делови, изведена је његова реконструкција (висина 45 цм, пречник обода је 9,6, а дна 9 цм). Овај провинцијски тип крчага са дршкама, према аналогијама могуће је датовати у 1–2. век (Brukner 1981, 26, 120, 165, T. 152/28). Порекло му је медитеранско, а у панонским радионицама се у провинцијским формама израђује почев од 2. века по узору на оне које су раније импортоване (Brukner 1981, 44).

Занимљива је и биконична здела (H 1616) профилисаног обода и равног дна, израђена од црвено печене глине, са црвено-наранџастим премазом металног сјаја на спољној страни (сл. 19). Пречник њеног обода износи 16,7 цм, пречник дна 6,8 цм, а висина 7,4 цм. Посуда је готово у целости очувана и реконструисана. Рађена је у традицији латенског лончарства, али представља романизовану провинцијску форму, карактеристичну само за област Доње Панониje, у којој је у 1. веку латенски утицај још увек био изражен. Ова форма присутна је у Сирмијуму, Гомолави и Цибалама, где је пронађена у насељу и у пећима из раноцарског периода (Brukner 1981, 156, tip 67, T. 86, sl. 85–89, 94; Шарановић-Светек 1980, 24, T. VII, сл. 9, 10; Брукнер 1992, 365).

Приликом археолошких ископавања 2008. године пронађени су фрагменти девет лампи, при чему се, на основу испупчења које имају на рамену, три могу одредити у тип фирма лампи (H 1656, H 1659 и т. и. 251),



Сл. 20. Фрагмент лампе са жигом
Fig. 20. Fragment of a lamp with a stamp

што не изненађује с обзиром на њихову велику распростањеност у северним провинцијама Римске империје – од Британије до Далмације и од Хиспаније до Мезије (Chrzanovski 2020). Многи аутори сматрају да је велики број фирма лампи, проналаженим у свим деловима Царства, израђиван у локалним радионицама, које су биле део ланца одређеног произвођача (Крунић 2011, 383). На једном фрагменту конкавног дна лампе постоји део печата или радионичке ознаке ...AS, што представља мали очувани део (Н 1665), сл. 20. Ради се о фрагменту димензија 3 x 3,3 цм. Јасно се види да је лево од слова А постојало најмање једно слово, а будући да је натпис крупан и централно постављен у конкавном кругу дна, може се претпоставити да није било простора за име дуже од 4–5 слова. Натпис је уоквирен са два пластична концентична круга.

Према публикованом материјалу из Карнунтума, Аквинкума (Iványi 1935; Alram-Stern 1989), Сирмијума (Rubright 1973) и Сингидунума (Крунић 2011), Виминацијума (Korać 2018), лампа се може определити као примерак фирма типа, који се одликује рељефним печатом на дну окруженим са два или три реда концентричних кругова (Крунић 2011, 385). По свему судећи, могло би се радити о печату EVITAS, који М. Кораћ наводи међу виминаци-

јумским налазима као име мајстора чије постојање још увек није поуздано потврђено. Овај печат забележен је на четири примерка лампи датованих налазима новца Септимија Севера и Гете (Korać 2018, 428). Међутим, услед фрагментарне очуваности натписа, прецизнија атрибуција није могућа.

Очуван је и фрагмент волуте којом почиње кљун лампе (т. и. 314), али је и у овом случају немогуће идентификовати тип. Поред импортованих лампи, крајем 1. и почетком 2. века, почиње и њихова локална производња у римским провинцијама (Ruševljan 2016, 61). Током дугогодишњих истраживања римског периода у Хртковцима пронађен је већи број лампи у јамама, пећима, слојевима викуса и виле. Оне углавном припадају типу I – према типологији Д. Ивањи (Ivanyi 1935), а потом и лампама типа III, IV, XVI, XVII, те оним у облику малих здела (случај фрагмента лампе т. и. 72/2008).

Осам пршљенака откривено је приликом истраживања 2008. године. Од тога је један пронађен у просторији 14 у XII откопном слоју, четири у јами 1/08 и четири у јами 2/08 из просторије 15. Узевши у обзир њихове облике, начин израде и контекст налаза, сви се датују у старије гвоздено доба.

Предмети од стакла, кости и метала

Од другог материјала заступљени су делови 21 стаклене посуде, игла једне бронзане фибуле, једна укосница, седам игала, један бронзани украс (вероватно део намештаја), два кључа, четири новчића, шест клинова и пет кламфи, пет коњских жвала и једна слабо очувана гвоздена алатка. Поред тога, постоји 14 предмета које због њихове лоше очуваности није било могуће идентификовати.

Стаклене посуде су нађене само у фрагментима, па је немогуће дефинисати њихове типове. У питању су делови дна, трбуха обода или дршки чаша, пехара, здела, крчага, бочица и неидентификованих посуда. Посуде су израђене од стакла беличасте или бледозелене боје, и често имају трагове иридације. Током ранијих ископавања, у јамама које припадају раноримском викусу било је и фрагмената урни датованих у крај 1. и почетак 2. века (Dautova Ruševljan 2016, 61).

У слојевима раноримског викуса и виле рустике у Хртковцима пронађено је више примерака укосница (Даутова Рушевљан 2005 а, 243, 5/5; Dautova Ruševljan 1999–2000 а, 17, 20, T. II/7–12; Dautova Ruševljan 2008, 309, 9/6–10; Dautova Ruševljan 2016, 77, 138, T. 32/1–10). Оне су имале практичну и декоративну функцију, служиле су за причвршћивање плетеница, делова вештачке косе и различитих украса – трака, дијадема, шнала, накита за косу (Шарановић-Светек 1981, 151, Danković 2024, 56–61, 180–191). Осим



Сл. 21. Коштана укосница
Fig. 21. Hairpin made of bone

основне намене, као укоснице, украсне игле коришћене су у козметичке и медицинске сврхе, за причвршћивање одеће, као инструменти магије и сл. (Petković 1995, 28). Јављају се у три облика: једноставне укоснице које немају никакву декорацију, укоснице са округлом главом и веома декорисане укоснице (Birò 1994, 33, Plates XII–XXXVI). Приликом истраживања 2008. године, пронађене су две коштане укоснице (Н 1669 и т. и. 303). Укосница Н 1669 очувана је у целости, дужине 9,5 цм и пречника 1–1,5 мм. За разлику од укосница са правилном полиедарском главом, какве се јављају у Сирмијуму, али и на бројним локалитетима у Горњој Мезији (Шарановић-Светек 1981, 154, Табла I/7; Petković 1995, T. XI–XII), наш примерак има стилизован полиедарски облик (сл. 21). Друга (т. и. 303) сачувана је само у горњем делу, где има украсе у форми урезаних вертикалних, хоризонталних и косих линија.

Током ископавања 2008. године пронађено је седам игала, од чега три бронзане и четири коштане. Бронзане игле су релативно лоше очуване, а коштане су све фрагментоване. Једну од њих (Н 1671) могуће је одредити као иглу за шивење јер има ушицу. Очувана је у дужини од 5,9 цм и недостаје јој врх. На горњем делу, који се купасто завршава, постоји ушица за провлачење нити или конца (сл. 22).

Током претходних археолошких ископавања на овом локалитету проналажене су различите игле са ушицама израђене од бронзе или кости (Dautova Ruševljan 2016, 77, 138, T. 32/1–4; Даутова Рушевљан 2005 а, 243). Облик игала није зависио само од вештине резбара, већ и од намене за коју су биле израђене. Ушица се разликовала према врсти нити која је кроз њу требало да буде провлачена (Birò 1994, 48, Plates LIX–XV; Petković 1995, 46, T. XVII–XVIII). Наша игла има правоугаоуну ушицу заобљених крајева, дужине 3 мм и ширине 2 мм).



Сл. 22. Игла за шивење
Fig. 22. Sewing needle

Приликом истраживања 2008. године пронађен је један кородирани фрагмент бронзане фибуле – игла (т. и. 259), која је увијена на задњем крају, те вероватно потиче од профилисаних фибула или неког сличног типа 1. и 2. века. Приликом претходних истраживања – раноримског викуса, виле рустике, некропола, објеката на потесу Врањ, те греда са обе стране Улице Вука Караџића у Хртковцима прикупљено је преко стотину примерака различитих типова фибула (Dautova Ruševljan 2016, 63).

Од два гвоздена кључа, колико их је откривено у 2008. години, један је очуван (Н 1660). Има прстенасту главу и трагове корозије. Ова врста материјала често је проналажена приликом ископавања виле рустике у Хртковцима. Кључеви и браве са овог локалитета израђени су од бронзе или гвожђа, имају троугаоно, правоугаоно или трапезоидно тело, са зупцима на крају или без њих (Dautova Ruševljan 2016, 87, Т. 42–44). Наш примерак има правоугаоно тело, дужине 7,5 цм, а зупци су му делимично очувани. Судећи по аналогијама, могуће је датовање у 2–4. век (Dautova Ruševljan 2016, 87).

Током 2008. године у 7. откопном слоју, јужно од зида XXIII и западно од зида XX, откривен је фрагмент бронзаног предмета у облику главе фантастичног бића (сл. 23). Предмет је израђен од пуне ливене бронзе, висине 4,7 цм и ширине око 3,6 цм, тежине 175,21 г (Н 1668). Морфолошки је неуобичајен и без непосредне аналогије. Представља главу фантастичног бића са отвореним чељустима, наглашеним надочним луковима украшеним урезима који се пружају дуж обе стране главе до врата. Њушка подсећа на лава или пантера и украшена је са три кружна уреза, док се на горњој страни главе



Сл. 23. Фрагмент бронзаног предмета
Fig. 23. Fragment of a bronze object

налазе полулоптаста испупчења са кружним и праволинијским урезима која представљају стилизовану кожу. Контекст налаза и релативна дубина од око 0,90 м указују на римско порекло предмета, иако његова форма не омогућава поузданије функционално одређење (Станковић Пештерац, у штампи).

Бронзане фигуре и апликације биле су широко распрострањене у римском периоду и служиле су као заветни дарови или декоративни елементи на различитим предметима свакодневне употребе, укључујући намештај, посуде, лампе и кутијице за медицински и тоалетни прибор (Šeparović i Uroda 2009, 8). С обзиром на тежину предмета, мало је вероватно да је припадао дршци бронзане посуде, за које постоји већи број аналогија у литератури. Највероватније је реч о декоративном елементу неког комада намештаја, као што су лежај, сто или ослонац за ноге.[8]

Од четири комада новца један је излизан и натпис на њему је нечитак (H 1689). Новчић под бројем H 1690 на аверсу има приказ императора са зракастом круном, који је окренут удесно, са нечитким натписом около и једном слабо виђивом фигуром са подигнутим рукама и раширеним ногама, те главом окренутом у леву страну на реверсу.

[8] Римски намештај израђиван је од метала (углавном бронзе), камена (најчешће мермера) и пре свега дрвета (Richter 1966, 122; Mols 2007–2008, 146), при чему су метални елементи често имали конструктивну или декоративну улогу (Richter 1966, 126).



Сл. 24. Новац H 1655, аверс и реверс
Fig. 24. Coin H 1655, obverse and reverse

Трећи новчић (H 1655) на аверсу има натпис IMPCONSTANTI..., где је император дат у профилу налево, док се на реверсу виде две фигуре окренуте једна према другој (сл. 24). Вероватно су у питању две женске крилате представе – Викторије које држе штит, па се претпоставља да се ради о серији новца са натписом VICTORIAE LAETAE PRINC PERP. У егзергу испод је ознака BSIS, која указује на ковницу у Сисцији. У питању је новац Константина I, пречника 1,7 цм. Лик је излизан, па се не види да ли император има шлем на глави, али према натпису у егзергу, аналогију тражимо у фолису из 318. године (RIC VII, 50v, B).

Најбоље очуван примерак је још један новчић (сл. 25) из времена Константина I (H 1654), који на аверсу има представу императора окренутог у десну страну, са шлемом и ловоровим венцем на глави, чиме се наглашава његов статус победоносног војног заповедника, и натпис IMP CONSTANTINVS AVG. На реверсу се налазе две женске крилате Викторије окренуте једна према другој, које држе штит са ознаком VOT/PR на олтару и натписом, који се чита као VICTORIAE LAETAE PRINC PERP. Пречник износи 1,8 цм. Новчић је фолис, сличан типу RIC VII, 48 вар. A, Siscia, датован у 318. годину, али се разликује по томе што на олтару нема украс у форми звездице и уместо ознаке ASIS, у егзергу има две трокраке звездице.

Од 151 комада идентификованог новца пронађеног у Хртковцима, осам примерака доведено је у везу са Константином I (Dautova Ruševljan 2016, 100–101). У време Константина I ковница у Сисцији снабдевала је нов-



Сл. 25. Новац H 1654, аверс и реверс
Fig. 25. Coin H 1654, obverse and reverse

цем пограничне провинције дуж Дунава (Bruun 1966, 18) и све до 324. године била једна од главних ковница на територији данашње Европе (Bruun 1966, 411). Једном од најзанимљивијих серија сматра се VICT(ORIAE) LAETAE PRINC PERP/VOT PR; легенде носе ознаке A, B, Г, Δ, E, а негде имају једноставни декоративни дизајн (Bruun 1966, 416). Уобичајене представе цара на аверсу су са палудаментумом и грудним оклопом, те ловоровим венцем око главе који сугерише његов тријумф. Ратничке карактеристике императора наглашавају се приказом шлема, додатног копља и оклопа. Оне доминирају на новцу који алудира на царску победу (VICTORIAE LAETAE PRINC PERP – „срећној победи вечног принца") или оном који алудира на вредност војске (VIRTVS EXERCIT). Разноврсност приказаних шлемова није од нарочите важности, као ни то да ли су они имали додатни ловоров венац или не (Bruun 1966, 36, 46–47).

Закључак

Резултати ископавања виле рустике у Хртковцима значајни су и за проучавање римско-провинцијске архитектуре и градитељства, као и за разумевање економских односа у провинцији током 3. и 4. века. Посебну вредност локалитету даје његова вишеслојност: поред римског викуса из 1. и 2. века и виле рустике из 3. и 4. века, на простору некадашње виле током 14. и 15. века формирана је средњовековна некропола, док су испод римских слојева регистровани остаци из старијег и млађег гвозденог доба, те по-

јединачни налази из ранијих периода. Ова стратиграфска комплексност је разумљива ако се има у виду близина локалитета Гомолава на обали Саве, као и континуитет насељавања који се огледа у бројним археолошким налазиштима у ширем подручју Хртковаца.

Налази из 2008. године показују карактеристике уобичајеног римскопровинцијског материјала, уз неколико издвојених и посебно значајних предмета који су детаљније представљени у овом раду.

Богатство археолошког материјала у овом региону допринело је и појачаној активности археолога аматера, који су неконтролисаном употребом метал-детектора и нестручним ископавањима знатно девастирали поједине локалитете. Вила рустика је данас очувана искључиво у нивоу темеља, при чему су највећа оштећења настала током средњовековних и каснијих укопавања, као и услед континуиране пољопривредне обраде земљишта, посебно интензивиране применом тешке механизације у последњим деценијама. Спровођење геофизичке проспекције отежано је због савременог коришћења простора, који је у приватном власништву и који обухвата стамбене објекте, окућнице и трасу данашње Улице Вука Караџића.

Будућа истраживања представљаће наставак вишегодишњих систематских археолошких радова, са циљем потпунијег сагледавања димензија, просторне организације и грађевинских фаза објекта.

БИБЛИОГРАФИЈА

Alram-Stern, E. 1989. *Die Römische Lampen aus Carnuntum*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Arnold, E. and Vargas, E. G. 2021. Gaulish terra sigillata in Seville. New data, new pesrpectives, in *South Gaulish Sigillata in Southwest Hispania*. *Circulation and Consumption*, eds. Viegas, C. and M. Bustamente-Àlvarez, 177–211. Lisbon: Centre for Archaeology, University of Lisbon.

Berger-Pavić, I. 2022. Pannonische Glanztonware im Nordwestern Pannoniens – Carnuntum und Vindobona, mit einer Ausewertung der Ware in der Provinz und im Allgemeinen, in *Roads and rivers, pots and potters in Pannonia – interactions, analogies and differences. Zbornik Instituta za arheologiju Serta Instituti Archaeologici, knjiga / Volume XVII*, eds. Ožanić Roguljić, I. and A. Raičković Savić, 113–133. Zagreb: Institut za arheologiju.

Birò, M. T. 1994. *The bone objects of the Roman Collection*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series *Arhaeologica II*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum/Hungarian National Museum.

Богдановић, А. 2017. Керамичке посуде са печатним орнаментима из Виминацијума. *Зборник Народног музеја – Београд* XXIII/: 267–282.

Brukner, O. 1971 a. Rimski sloj na Gomolavi. *Rad Vojvođanskih muzeja* 20: 103–121.
Brukner, O. 1971 b. Osnovne forme rimsko-provincijske keramike u Sirmijumu. *Materijali* VIII: 31–56.
Brukner, O. 1981. *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*. Beograd: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine, Savez arheoloških društava Jugoslavije.
Брукнер, О., Даутова Рушевљан, В. и Милошевић, П. 1987. *Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније*. Нови Сад: Матица српска, Одељење за друштвене науке.
Bruun, P. M. 1966. *RIC VII: Constantine and Licinius A.D. 313–337*. London.
Van den Brick, E. 2019. Pottery, in *The Roman villa at Maasbracht. The archaeology and history of a Roman settlement on the banks of the river Meuse (Province of Limburg, the Netherlands)*, eds. Vos, W. K and T. A. Goossens, 39–63. Leiden: the Faculty of Archaeology.
Vikić-Belančić, B. 1968. Keramika i njen udio u trgovinskom prometu južne Panonije u rimsko carsko doba. *Arheološki Vestnik* 19(1): 509–521.
Danković, I. 2024. *Od devojčice do matrone*. Beograd: Arheološki institut.
Davidović, J. 2022. Pannonian slipped ware in Sirmium in *Roads and rivers, pots and potters in Pannonia – interactions, analogies and differences*. Zbornik Instituta za arheologiju Serta Instituti Archaeologici, knjiga / Volume XVII, eds. Ožanić Roguljić, I. and A. Raičković Savić, 183–197. Zagreb: Institut za arheologiju.
Dautova Ruševljan, V. 1980. Vranja, Hrtkovci – antičko nalazište. *Arheološki pregled* 21: 109–111.
Dautova Ruševljan, V. 1991. Sondažno-zaštitno iskopavanje na lokalitetu Vranj kod Hrtkovaca u Sremu 1980–1989. *Рад војвођанских музеја* 33: 41–62.
Dautova Ruševljan, V. i Brukner, O. 1992. *Gomolava 3 – rimski period*. Novi Sad: Vojvođanski muzej.
Dautova Ruševljan, V. 1993. Zaštitno iskopavanje rimskog naselja u Hrtkovcima 1991. godine. *Rad vojvođanskih muzeja* 35: 53–70.
Даутова Рушевљан, В. 1999–2000 а. Систематско-заштитна ископавања у Хртковцима. *Гласник Српског археолошког друштва*, 15–16: 163–174.
Даутова Рушевљан, В. 1999–2000 б. Villa rustica на локалитету Врањ у Хртковцима. *Рад војвођанских музеја* 41–42: 15–28.
Даутова Рушевљан, В. 2005 а. Систематско-заштитна ископавања виле рустике у Хртковцима 2004. године. *Гласник Српског археолошког друштва* 21: 239–249.
Dautova Ruševljan, V. 2005 b. Imported terra sigillata and Pannonian production from the site Vranj in Hrtkovci (Srem). *Зборник Народног музеја* (Београд) XVIII–1: 395–416.
Даутова Рушевљан, В. 2008. Систематско-заштитна ископавања на локалитету Врањ у Хртковцима 2005–2006. године. *Гласник Српског археолошког друштва* 24: 287–312.
Dautova Ruševljan, V. 2016. *Rimski period u Hrtkovcima*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture.

Dilaria, S. and Secco, M. 2022. Mortar recipies through the ages. A brief riview of data from prehistory to late antiquity. *Archaeology and Science* 18: 133–125.
Dimitrov Ivanov, S. 2022. *Typology and Chronology of Red Slip Ware from the Production Complexes between the Danube and the Balkan Mountain Range (2nd – 3rd c. AD)*. Archaeologica Bulgarica, Supplements, Volume 3. Sofia: The author and NOUS Publishers LTD.
Dragendorff, H. 1895. *Terra Sigillata, ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und romischen Keramik.* Jahrbüchern des Vereins von Alterfchumsfreunden im Rheinlande, XCVI. Bonn: Universitäts-Buchdrückerei von Carl Georgi.
Đorđević, M. 2007. *Arheološka nalazišta rimskog perioda u Vojvodini*. Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Beograd.
Zabehlicky-Scheffeneger, S. 1988. Einige Bemerkungen zur Verbreitung Italischer Keramik (besonders Terra Sigillata) in Jugoslawien in *Gomolava I. Cronologie und Stratigrafie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniederung un Südosteuropas*, Internationales Symposium Ruma 1986, eds. Tasić, N. und J. Petrović, 227–249. Novi Sad: Vojvođanski muzej; Beograd: Balkanološki institut SANU.
Zofmann, Z. K. 1997. Anthropologische Charakteristik der Bevölkerung der frühesenzeitlichen Bosut-Kultur aufgrund des Kollektivgrabes von Gomolava. *Balcanica* 28: 249–257.
Zofmann, Z. K. 2012. Antropološka analiza skeleta iz ranog gvozdenog doba sa arheološkog lokaliteta Hrtkovci–Vranj. *Rad Muzeja Vojvodine* 54: 93–96.
Ivanyi, D. 1935. *Die Pannonische Lampen; ein tipologische chronologische Ubersicht*. Dissertationes Pannonicae 2/2. Budapest: Instituto Numismatico et Archaeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae Budapestinensis provenientes.
Ilić, O. 2020. Roman Rural Settlements in the Provinces of Pannonia Inferior and Moesia Superior. *Archaeology and Economy in the Ancient World*. Eds. Bentz, M. and M. Heinzelmann. Proceedings of the 19th International Congress of Classical Archaeology. May, 22–26 2018, Cologne/Bonn, Germany, 73–87. Heidelberg: Heidelberg University Library.
Iskra-Janošić, I. 2001. *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
Jovanović, M. 2009. Gomolava – zanatski centar Skordiska. *Rad Muzeja Vojvodine* 51: 117–135.
Koledin, J. 2019. On the Funerary Rite of the Bosut Culture. *Late Bronze Age Mortuary Practices and Society in the Carpathian Basin: Proceeding of the International conferecne in Zagreb, February 9–10, 2017*, eds. D. Ložnjak Dizdar and M. Dizdar, 150–161. Zagreb: Institut za arheologiju
Konestra, A., Glavaš, V. and Ugarković, M. 2022. Gods from the north. An update on wares, shapes and occurences of Pannonian and other continental fine wares in the province of Dalmatia, in *Roads and rivers, pots and potters in Pannonia – interactions, analogies and differences. Zbornik Instituta za arheologiju Serta Instituti Archaeologici, knjiga / Volume XVII*, eds. I. Ožanić Roguljić and A. Raičković Savić, 90–112. Zagreb: Institut za arheologiju.

Korać, M. 2018. *Oil-lamps from Viminacium (Moesia Superior)*. Belgrade: Institute of Archaeology.
Krajšek, J. and Žerjal, T. 2022. Celeian slipped ware. Pannonian slipped ware (PSW) from Celeia: the evidence from Mariborska cesta excavation, in *Roads and rivers, pots and potters in Pannonia – interactions, analogies and differences. Zbornik Instituta za arheologiju Serta Instituti Archaeologici, knjiga / Volume XVII*, eds. I. Ožanić Roguljić and A. Raičković Savić, 159–171. Zagreb: Institut za arheologiju.
Крунић, С. 2011. *Античке светиљке из Музеја града Београда*. Београд: Музеј града.
Kuzmovà, K. 2019. Terra sigillata beaker with rare barbotine decoration from the earth-and-timber fort at Iža, in *Salve, Edvarde! A Toast to the Jubilee fo Professor E. Krekovič*, eds. J. M. Šutekovà, M. Bača and P. Pavúk, 117–125. Bratislava: Comenius University in Bratislava.
Marjanović-Vujović, G. 1979. Necropole medievale Vinča, in *Inventaria Archaeologica* 22, réd. M. Garašanin, Y 209–218. Belgrade: L'Association des Sociétés archéologiques de Yougoslavie, Musée National de Belgrade, Comite de récherches archéologique de Vinča.
Medeghini, L., Calzolari, L., Botticelli, M. Di Fazio, De Vito, C., Pettiti, I., Bardelli, F. and Mignardi, S. 2024. The secret of ancient Roman hydraulic mortar: the lesson learnt from the past for future cements. *Cement and Concrete Composites* 148: 105484.
Mols, S. 2007–2008. Ancient Roman Furniture & Its Daily Use: From Herculaneum to Rhine. *AnMurcia* 23–24: 145–160.
Montana, G., Mommsen, H., Iliopulos, I., Achwedt, A. and Denaro, M. 2003. Petrography and chemistry of thin-walled ware from an Hellenistic-Roman site at Segesta (Sicily). *Archaeometry* 45: 375–389.
Nikolić Đorđević, S. 2000. Antička keramika Singidunuma – oblici posuda. *Singidunum* 2: 11–245.
Nikolić, P. 1990. *Osnovi geologije I: opšta geologija*. Beograd: Naučna knjiga.
Nikolić, S., Raičković Savić, A. and Mitić, A. 2023. *Roman pottery from Viminacium*. Viminacium, vol. 7. Belgrade: Institute of Archaeology.
Ožanić Roguljić, I. 2007. Keramika tankih stijenki s tri odabrana položaja u Vinkovcima. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24: 173–180.
Petković, S. 1995. *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije.* Beograd: Arheološki institut.
Richter, G. 1966. *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*. London: Phaidon Press Ltd.
Rubright, J. C. 1973. Lamps from Sirmium in the Museum of Sremska Mitrovica. *Sirmium III*: 45–80.
Станковић Пештерац, Т. У штампи. Необичан зооморфни бронзани предмет из Хртковаца. *Рад Музеја Војводине* 68.
Fényes, G. 2003. Untersuchungen zur Keramikproduktion Von Brigetio, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hung*. 54: 101–164.

Filipović, S. i Crnković, M. 2014. Barbotinska dekoracija na keramici tankih stijenki s istraživanja u Mursi (Vojarna 2008–2013), *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 31: 101–122.

Црнобрња, А. Н. 2025. *Како сачувати археолошко наслеђе: приручник за локалне самоуправе, планере, доносиоце одлука и друге заинтересоване.* Београд: Српско археолошко друштво.

Chrzanovski, L. Firmalampen: an abundantly-produced lamp-type almost never used? Socio-economic elements to define a new framework to study these peculiar lighting devices. *PEUCE*, Serie Nouă XVIII: 215–262.

Шарановић-Светек, V. 1980. Раноцарска лончарска радионица у Цибалама. *Старинар* XXXI: 17–31.

Шарановић-Светек, В. 1981. Типологија коштаних предмета из Сирмијума. *Рад војвођанских музеја* 27: 149–179.

Šeparović, T. i Uroda, N. 2009. *Antička zbirka Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (izbor)*. Split: Muzej HAS Split.

Šuljug, M. and Filipović, S. 2018. Pannonian production of thin-walled pottery from Mursa: Campus 2001–2015. *REI CRETARIAE ROMANAE FAVTORVM ACTA* 45: 653–657.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Tijana Stanković Pešterac
Museum of Vojvodina, Novi Sad

RESULTS OF THE SYSTEMATIC EXCAVATIONS OF THE ROMAN VILLA RUSTICA AT THE SITE OF VRANJ IN HRTKOVCI IN 2008

Keywords: *site of Vranj–Hrtkovci, Roman villa rustica (3rd–4th century AD), Roman vicus (1st–2nd century AD), Medieval necropolis (14th–15th century AD), Roman architecture, movable archaeological material, Roman provincial pottery, terra sigillata, objects made of glass, bone, and metal*

Archaeological research of the Roman *villa rustica* at the site of Vranj–Hrtkovci represents part of a long-term scientific project that has been continuously carried out in several campaigns since 1979. The 2008 campaign was conducted as systematic rescue excavations within a 100 m² trench, with the aim of continuing the research of previously discovered architectural units and gaining a better understanding of the spatial organisation of the complex.

Within the trench, remains of several cultural horizons were identified. In addition to the architectural remains of the Roman *villa rustica*, dated to the 3rd–4th century, the existence of an earlier Roman *vicus*, dated to the 1st–2nd century, was confirmed, as well as layers belonging to prehistoric periods, including the Bronze and Iron Ages. Of particular importance is also the medieval necropolis from the 14th–15th century, which partially disturbed the Antique structures.

The stratigraphic analysis indicates the existence of several construction phases within the *villa*, with observed rebuilding and spatial adaptations over a long period of use. The remains consist mainly of wall foundations, while the above-ground structures were largely destroyed by later anthropogenic and agricultural activities.

The movable archaeological material indicates a predominance of Roman provincial pottery, alongside the presence of imported forms, fine tableware, glass and metal objects, as well as other items of everyday use. In this paper, particular attention is paid to some of the most representative artefacts discovered during the 2008 campaign, which are analysed in greater detail as key examples for understanding the character of the assemblage, the functional context of the site, and its broader cultural and economic connections.

The research has shown that the site of Vranj–Hrtkovci was a long-term settlement area with continuity of occupation from prehistory, through the Ro-

man period, to the Middle Ages, while the area is now covered by a modern settlement. This continuity, together with the proximity of significant archaeological sites such as Gomolava, points to the importance of the wider Srem region as a permanently inhabited and economically active zone.

Although modern factors, including agricultural activities and uncontrolled excavations, have significantly affected the degree of preservation of the site, the results of the 2008 campaign represent an important contribution to the understanding of the organisation of Roman provincial economic complexes in Lower *Pannonia*, as well as the processes of spatial transformation through different historical periods.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Рукописи се предају на српском језику у ћириличкој верзији писма (са подршком Serbian Cyrillic) или неком од широко распрострањених европских језика (енглеском, немачком, француском, италијанском, руском). Уколико се рукопис предаје на српском језику, аутор је дужан да приложи и резиме на енглеском језику. Уколико се рад предаје на страном језику, треба да садржи и резиме на српском језику. Потписи испод слика и кључне речи треба да буду на српском и на енглеском језику уколико је основни текст на српском или енглеском, односно на српском и на основном језику текста уколико је основни текст француски, немачки и др. Речи, наводи и наслови писани на неком од страних језика треба да буду написани у свом изворном облику.

Чланци који се предају редакцији ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** треба да се припреме тако да садрже следећим редоследом: наслов, име и презиме аутора са афилијацијом, сажетак (апстракт), кључне речи, основни текст, захвалницу или напомемну (није обавезна), библиографију, резиме (посебан документ), графичке прилоге (посебни документи), наслови и текстуални садржај илустративних прилога (посебан документ) и контакт податке (посебан документ). Сви фајлови који се предају треба да садрже име аутора у називу фајла, на пример: petrovic-tekst.doc, petrovic-slika1.jpg, и слично.

Рукописи ће бити примљени само уколико су писани и опремљени у складу са наведеним правилима. Редакција ће вратити на дораду текстове који нису припремљени у складу са правилима. Сваки од приспелих радова редакција ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** проследиће анонимним рецензентима. Редакција одлучује о категоризацији позитивно оцењених рукописа, у складу са критеријумима наведеним у важећим актима о уређењу научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се предају у дигиталној форми, на адресу sad.glasnik@gmail.com.

Цело Упутство се налази на сајту *Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

GUIDELINES FOR THE AUTHORS

The manuscripts are submitted in the Serbian language in the Cyrillic version of the script (with Serbian Cyrillic support) or in some of the widespread European languages: English, German, French, Italian, Russian. If the manuscript is submitted in Serbian, the author is required to enclose a résumé in English. If the author submits the work in a foreign language which is not his or her native language, it is required to state the name of the translator, or the press corrector who prepared the version of the text in a foreign language. Besides, key words, résumé, and captions below the illustrations in Serbian should be added to the works written in a foreign language. Words, quotations and titles written in any of the foreign languages should be written in their original form.

The articles submitted to the editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* should contain, in the following order: title, name of the author with the affiliation, summary (abstract), key words, body text, bibliography, acknowledgements (not required), résumé (separate file), graphical appendices (separate files), list of illustrations and textual content of illustrative annexes (separate file) and contact details (separate file).

The manuscripts will be accepted only if they are written and structured in accordance with these Guidelines. The editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* will forward each of the incoming works to anonymous reviewers for peer review. The editorial board decides on the categorisation of the accepted manuscripts, in accordance with the criteria listed in the valid acts on editing scientific journals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

The papers should be submitted in digital form via e-mail sad.glasnik@gmail.com.

The full text of the Guidelines is available on the website of the *Journal of the Serbian Archaeological Society*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је покренут 1984. као научно-стручно гласило Српског археолошког друштва и посвећен је свим темама из области археологије и сродних дисциплина које су укључене у археолошка истраживања (антропологија, архитектура, етнологија, историја уметности, историја, геологија итд.). У њему се објављују оригинални, претходно необјављени радови (оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, извештаји с ископавања, осврти, критике, прикази, библиографије, биографије значајних археолога, некролози). *Гласник Српског археолошког друштва* излази једном годишње. У *Гласнику Српског археолошког друштва* објављују се радови на српском, енглеском, немачком, француском, италијанском и руском језику.

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

Сви достављени радови пролазе процедуру анонимног рецензирања од стране два компетентна рецензента, које одређује редакција. Рецензирање је потпуно анонимно (*double-blind*): идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Аутори задржавају ауторска права на објављене радове и дају издавачу неискључиво право да чланак објави, да се у случају поновне употребе наведе као изворни издавач и да га дистрибуира у свим облицима и медијима. Чланци ће се дистрибуирати под Creative Commons-Attribution Nekomercijalno-NoDerivatives (CC BI-NC-ND).

Објављени материјал може да се користи у некомерцијалне сврхе под условом да се наведе одговарајућа заслуга и да се наведе линк ка лиценци.

Цео текст Уређивачке политике се налази на сајту *Гласника Српског археолошког друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

EDITORIAL POLICY

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* was established in 1984 as a scientific professional journal of the Serbian Archaeological Society and it is dedicated to topics from all areas of archaeology and related disciplines that are included in archaeological research activities (anthropology, architecture, ethnology, history of arts, history, geology, etc.). It publishes original, previously unpublished papers (original scientific papers, scientific reviews, short and preliminary reports, excavation reports, book reviews, critical reviews, bibliographies, biographies of significant archaeologists, necrologies). The *Journal of the Serbian Archaeological Society* publishes papers written in Serbian, English, German, French, Italian, and Russian.

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* is an Open Access Journal. All articles published in the *Journal* can be downloaded free of charge from the website of the *Journal* and used in accordance with the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

The process of submitting papers, peer reviews and publishing is free of charge.

All submitted papers go through the peer review process performed by two competent Reviewers, chosen by the Editorial Board. All reviews are completely anonymous, based on the double-blind peer review system: the identity of the Authors is not known to the Reviewers and vice versa. The identity of the Reviewers will remain unknown to the Authors before, during, and after the reviewing process.

Authors retain the copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media. Articles will be distributed under the Creative Commons-Attribution NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND).

The published material may be used for non-commercial purposes provided that the appropriate credit is given and a link to the license is provided. If the published material is remixed, transformed, or built upon, the modified material cannot be distributed.

The full text of the Editorial Policy is available on the website of the Journal of the Serbian Archaeological Society: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић. - 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд : BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва (Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298